

УДК [339.564:338.27:338.439](477)

Сенишин О.С.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту**Львівського національного університету імені Івана Франка***ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА НАРОЩУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ПРОДОВОЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена прогностичній оцінці нарощування експортного потенціалу вітчизняного продовольчого комплексу. Для його комплексного дослідження здійснено розрахунок показників використання цього потенціалу на рівні держави, а саме: рівня експортної орієнтації; експорту на одну особу; експортної квоти; індексу внутрішньогалузевої торгівлі; коефіцієнту покриття експортом імпорту; індексу концентрації експорту тощо. Розроблено ряд рекомендацій стосовно нарощування вітчизняного експортного потенціалу, що полягає у впровадженні економічних, організаційних, інформаційних та фінансових заходів.

Ключові слова: експорт, експортний потенціал, товарна та географічна структура експорту, експортна орієнтація, експортна квота, індекс концентрації експорту, зовнішня торгівля.

Сенишин О.С. ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА НАРАЩИВАНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

Статья посвящена прогностической оценке наращивания экспортного потенциала отечественного продовольственного комплекса. Для его комплексного исследования осуществлен расчет показателей использования этого потенциала на уровне государства, а именно: уровня экспортной ориентации; экспорта на одного человека; экспортной квоты; индекса внутриотраслевой торговли; экспорт к импорт соотношения; индекса концентрации экспорта и т.д. Разработан ряд рекомендаций по наращиванию отечественного экспортного потенциала, заключается во внедрении экономических, организационных, информационных и финансовых мероприятий.

Ключевые слова: экспорт, экспортный потенциал, товарная и географическая структура экспорта, экспортная ориентация, экспортная квота, индекс концентрации экспорта, внешняя торговля.

Senyshyn O.S. PROGNOSTIC GROWTH EVALUATION OF EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE FOOD COMPLEX

The article is devoted to the evaluation of prognostic growth of export potential of the state food industry. In his comprehensive study the calculation of the capacity at the state level, namely: export orientation; exports per capita; export quotas; index of intra-industry trade; export to import ratio; index of export concentration and so on are made. A number of recommendations for increasing state export potential is designed that lies in the implementation of economic, organizational, informational, and financial activities.

Keywords: export, export potential, commodity and geographical structure of exports, export orientation and export quotas, export concentration index, foreign trade.

Постановка проблеми. Важливою складовою успішної інтеграції України у світовий економічний простір є створення системи державної підтримки експорту та нарощування його потенціалу в цілому, створення сприятливих умов для вітчизняних виробників конкурентоспроможної продукції на зовнішньому ринку. Зауважимо, що за сьогоденних умов господарювання особливо актуальним є підвищення ефективності формування експортного потенціалу з метою утримання досягнутого рівня та пошуку нових можливостей нарощування обсягів експорту, розширення його товарної та географічної структури тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що дослідженню результатів зовнішньоекономічної діяльності та оцінці експортного потенціалу продовольчого комплексу присвячені праці багатьох вчених-економістів, зокрема: В.Г. Андрійчука, В.І. Вернадського, В.М. Гейця, В.І. Губенка, О.М. Кириченка, А.І. Кредісова, А. Мазаракі, Ю.В.Макогона, П.Т. Саблука та інших.

Постановка завдання. Основним завданням наукової статті є розробка ряду рекомендацій стосовно нарощування вітчизняного експортного потенціалу, що полягають у впровадженні економічних, організаційних, інформаційних та фінансових заходів на основі розрахунку показників використання експортного потенціалу економіки України та зовнішньої торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для комплексного дослідження експортного потенціалу продовольчого комплексу та здійснення його прогностичної оцінки нами здійснено розрахунок по-

казників аналізу використання цього потенціалу, до яких віднесемо: географічну та товарну структуру експорту; рівень експортної орієнтації; експорт на одну особу; експортну квоту; індекс внутрішньогалузевої торгівлі; коефіцієнт покриття експортом імпорту; індекс «умови торгівлі»; індекс концентрації експорту (індекс Хіршмана) тощо.

Найпростішими, на наш погляд, є дослідження товарної та географічної структури експорту (табл. 1).

Аналіз вищезначеної таблиці свідчить про те, що серед продуктів тваринного походження значний внесок до зростання обсягів експорту сільськогосподарської продукції зробили м'ясо та істівні субпродукти, обсяг експорту яких зріс на 210,7 млн. дол. США порівняно із 2007 р. і у 2012 р. становив 315,9 млн. дол. США та молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед, обсяги експорту яких дещо знизилися у 2012 р. (на 10,3 млн. дол. США) і становили 612,4 млн. дол. США. Стосовно продуктів рослинного походження, зазначимо, що найбільшу частку експорту мають зернові культури, експортні обсяги яких зросли у 2012 р. порівняно із 2007 р. у 9,2 рази та насіння і плоди олійних рослин, обсяги експорту яких також зросли у 2012 р. на 1087,2 млн. дол. США у порівнянні із 2007 р.

Здійснюючи аналіз експорту продовольчих товарів у вартісній формі, можна говорити про їхнє зростання стосовно усіх продовольчих груп. Найбільші експортні обсяги у 2012 р. спостерігаємо щодо таких продовольчих груп товарів: цукру і кондитерських виробів із нього (341,2 млн. дол. США); какао та продуктів із нього (662,3 млн. дол.

Таблиця 1

Товарна структура вартісних обсягів експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів у 2007-2012 рр., млн. дол. США [1, с. 37-38]

Види продовольчої продукції	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Всього	6287,0	10837,6	9514,9	9936,0	12804,1	17880,6
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПРОДУКЦІЯ	4191,7	8319,4	7426,9	7364,9	9865,0	14386,7
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	747,2	796,3	596,0	771,4	936,6	961,3
02 м'ясо та їстівні субпродукти	105,2	74,8	79,1	90,2	197,9	315,9
03 риба і ракоподібні	5,7	16,6	25,2	21,0	19,7	18,8
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед	622,7	690,3	476,4	648,8	703,8	612,4
II. Продукти рослинного походження	1726,5	5577,4	5034,9	3976,2	5532,0	9213,9
07 овочі	70,7	81,9	159,4	119,2	132,9	138,5
08 їстівні плоди та горіхи	141,5	172,0	176,5	208,8	217,3	199,8
09 кава, чай	5,0	7,1	7,4	9,9	14,0	12,9
10 зернові культури	763,7	3703,8	3556,2	2467,1	3617,1	6999,9
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	73,7	180,3	89,7	80,8	111,2	105,1
12 насіння і плоди олійних рослин	666,8	1426,2	1040,4	1085,7	1434,8	1754,0
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1718,0	1945,7	1796,0	2617,3	3396,4	4211,5
ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ						
IV. Готові харчові продукти	2095,3	2518,2	2088,0	2571,1	2939,1	3493,9
16 продукти з м'яса, риби	35,1	40,0	38,0	48,7	50,1	65,0
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	155,7	164,4	165,2	206,5	241,9	341,2
18 какао та продукти з нього	353,1	503,1	448,6	591,6	675,7	662,3
19 готові продукти із зерна	166,7	245,8	204,9	254,3	339,0	377,5
20 продукти переробки овочів	250,6	194,5	148,3	210,4	228,3	323,5
21 різні харчові продукти	75,9	102,8	88,4	122,9	162,4	195,4
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	536,4	560,0	458,6	443,7	383,0	385,0
23 залишки і відходи харчової промисловості	338,6	485,0	322,1	479,1	626,6	877,7
24 тютюн і промислові заміники тютюну	183,1	222,6	214,0	213,9	232,0	266,3

Таблиця 2

Географічна структура експортних обсягів сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів у 2012 рр., тис. дол. США [2, с. 17-102]

	Країни СНД																
	Азербайджан	Білорусь	Вірменія	Казахстан	Киргизстан	Молдова	Російська Федерація	Таджикистан	Туркменістан	Узбекистан							
Обсяги експорту, тис. дол. США	176263,2	434845,9	80829,6	346011,1	75153,9	296067,0	2002429,9	22537,7	78314,5	60193,6							
Обсяги експорту, %	4,9	12,2	2,3	9,7	2,1	8,3	56,0	0,6	2,2	1,7							
ВСЬОГО, тис. дол. США	3 572 646,4																
	Країни Європи																
	Австрія	Бельгія	Велика Британія	Греція	Данія	Ірландія	Іспанія	Італія	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Румунія	Угорщина	Франція	Хорватія	Швейцарія
Обсяги експорту, тис. дол. США	28988,3	246440,1	128004,8	87729,2	28695,5	62400,3	1384096,0	703996,9	125480,8	3642,9	623417,0	323690,3	23813,6	59987,2	381510,1	5580,5	11806,6
Обсяги експорту, %	0,7	5,8	3,0	2,1	0,7	1,5	32,7	16,6	3,0	0,1	14,7	7,7	0,6	1,4	9,0	0,1	0,3
ВСЬОГО, тис. дол. США	4 229 280,1																

США); готових продуктів із зерна (377,5 млн. дол. США); залишків і відходів харчової промисловості (877,7 млн. дол. США).

Аналіз географічної структури експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів країн СНД (табл. 2) вказує на те, що найбільші обсяги такої продукції у 2012 р. Україна експортувала у Російську Федерацію (2002429,9 тис. дол. США або 56,0%), Білорусь (434845,9 тис. дол. США або 12,2%), Казахстан (346011,1 тис. дол. США або 9,7%), Молдову (296067,0 тис. дол. США або 8,3%) тощо. Отже, Росія була основним експортним ринком для України та найбільшим торговельним партнером серед країн СНД. Щодо європейських країн, то найбільшими експортерами нашої держави у 2012 р. були Іспанія (1384096,0 тис. дол. США або 32,7%), Італія (703996,9 тис. дол. США або 16,6%), Польща (623417,0 тис. дол. США або 14,7%), Франція (381510,1 тис. дол. США або 9,0%), Португалія (323690,3 тис. дол. США або 7,7%), Бельгія (246440,1 тис. дол. США або 5,8%).

Зауважимо також, що після вступу у 2004 р. нових країн-членів до Європейського Союзу, останній став найбільшим ринком збуту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів для українського експорту. Експорт такої продукції країн ЄС у 2012 р. становив 4 229 280,1 тис. дол. США.

Варто відзначити, що ріст обсягів виробництва не завжди супроводжується поживленням експортної діяльності. Для оцінки відповідності досягнутого рівня експортної діяльності обсягам виробництва продукції варто розрахувати *рівень експортної орієнтації*, який визначають як відношення обсягів експорту товарів чи послуг за пев-

ний період часу до обсягів їх виробництва за такий же проміжок часу. Вважаємо, що чим вищий рівень даного показника, тим більш експортноорієнтованою є галузь товар чи послуга.

Власні розрахунки показників рівня експортної орієнтації щодо різних груп продовольчих товарів у 2008-2012 рр. представлено у табл. 3.

Аналіз останніх показав, що рівень експортної орієнтації майже усіх продовольчих груп товарів все-таки залишається доволі низьким. Лише деякі групи продовольства характеризуються значним рівнем експортної орієнтації, зокрема: зерно та зернові продукти, рівень експортної орієнтації якого зріс на 28,8% по відношенню до 2008 р. і досяг рівня 60,1% у 2012 р. та олія, що характеризується рівнем експортної орієнтації у 92,0% у 2012 р., що на 11,1% вище ніж аналогічний показник 2008 р. Проте негативною тенденцією є зниження вищезначеного показника щодо молока та молочних продуктів на 2,5% та майже відсутність росту стосовно картоплі – 0,01%.

Наступним важливим кроком при дослідженні експортного потенціалу продовольчого комплексу та здійснення його прогностичної оцінки є розрахунок показників інтенсивності зовнішньої торгівлі продовольчими товарами (товарами за 16-24 галузевими групами), а саме: *експорту на одну особу; експортної квоти; індексу внутрішньогалузевої торгівлі тощо*. Такий розрахунок перелічених показників представлено у таблиці 4.

Зауважимо, що розрахункові значення показників інтенсивності зовнішньої торгівлі продовольчими товарами свідчать про невисокі її темпи росту. Про це свідчить зростання експорту на одну особу у 2012 р.

Таблиця 3

Динаміка рівня експортної орієнтації груп продовольчих товарів у 2008-2012 рр., %

Види продовольчої продукції	2008	2009	2010	2011	2012	2012 до 2008, (+,-)
М'ясо та м'ясопродукти	1,5	2,1	2,3	3,7	5,7	4,2
Молоко та молочні продукти	9,7	7,9	8,5	8,7	7,2	- 2,5
Яйця	2,7	6,3	7,6	7,7	7,4	4,7
Зерно та зернові продукти	31,3	56,8	36,3	26,1	60,1	28,8
Картопля	0,02	0,03	0,04	0,05	0,03	0,01
Овочі та баштанні продовольчі культури	3,0	3,9	3,8	2,9	3,2	0,2
Плоди, ягоди та виноград	13,1	13,6	16,4	9,9	14,2	1,1
Цукор	6,6	6,9	3,6	2,0	8,1	1,5
Олія	80,9	85,7	91,9	86,1	92,0	11,1

Таблиця є власними розрахунками автора на основі даних Статистичного збірника "Баланси споживання основних продуктів харчування населенням України за 2012 рік" [3, с. 36-40]

Таблиця 4

Показники інтенсивності зовнішньої торгівлі продовольчими товарами у 2007-2012 рр.

Роки	Показники			
	Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	Експорт на одну особу, дол. США	Експортна квота, %	Індекс внутрішньогалузевої торгівлі, %
2007	720731,0	45,0	1,5	0,1
2008	948056,0	54,3	2,0	3,1
2009	913345,0	45,3	1,8	1,3
2010	1082569,0	55,9	1,9	1,3
2011	1302079,0	64,2	1,8	1,5
2012	1408889,0	76,6	2,0	8,2
Відхилення (+, -)				
2012 від 2007	688158,0	31,6	0,5	8,1

Таблиця є власними розрахунками автора на основі статистичних даних [1, с. 37-46; 3, с. 36-40; 4, с. 30-31]

порівняно із 2007 р. на 31,6 дол. США а також значне зростання індексу внутрішньогалузевої торгівлі у 2012 р. на 8,1% порівняно із 2007 р. Також одним із видів регулювання експорту продовольчих товарів є квотування. Зокрема, експортна квота у 2012 р. відносно 2007 р. зросла на 0,5% і становила лише 2%.

Одним із результативних показників зовнішньої торгівлі та загалом прогностичної оцінки експортного потенціалу продовольчого комплексу є *коефіцієнт покриття експортом імпорту* (або інша назва – індекс стану балансу), який відображає співвідношення між рівнем вивезених та ввезених продовольчих товарів (тобто відношення вартості експорту до її імпорту). Розраховані автором значення останнього подано у табл. 5.

Здійснюючи аналіз коефіцієнтів покриття експортом імпорту продовольчої продукції у 2007-2012 рр. зауважимо, що у 2012 р. найвищим рівень такого коефіцієнта був на цукор та кондитерські вироби з цукру (4,09); залишки і відходи харчової промисловості (3,38); готові продукти із зерна (2,21). Також у вказаному році імпорт перевищував експорт і відповідно значення коефіцієнту покриття експортом імпорту готових харчових продуктів є меншим за одиницю щодо таких продовольчих товарів як: продуктів з м'яса та риби (0,46); різних харчових продуктів (0,33); алкогольних і безалкогольних напоїв та оцту (0,78); тютюну і промислових замінників тютюну (0,52). Загалом у більшості продовольчих товарів рівень вищезначеного коефіцієнта у 2007-2012 рр. перевищував одиницю, що свідчить про позитивне сальдо торговельного балансу щодо продовольчої продукції.

Важливим показником, що використовують при прогностичній оцінці експортного потенціалу вітчизняного продовольчого комплексу, є *індекс концентрації експорту продовольства, або індекс Хіршмана*. Вважаємо, що концентрація експорту є важливим фактором для країн, що розвиваються, якою і є Україна, та для країн із перехідною економікою саме тому, що останні часто значною мірою залежать від відносно невеликої кількості сировинних товарів, що забезпечують їхні прибутки від експорту. Зауважимо, що чим ближчий індекс Хіршмана до 0, тим більш розвиненою є товарна структура експорту.

Розрахункові значення індексу концентрації експорту продовольства, де бралися до уваги продовольчі товари груп III. «Жири та олії тваринного або рослинного походження» та IV. «Готові харчові продукти», зображено на рис. 1.

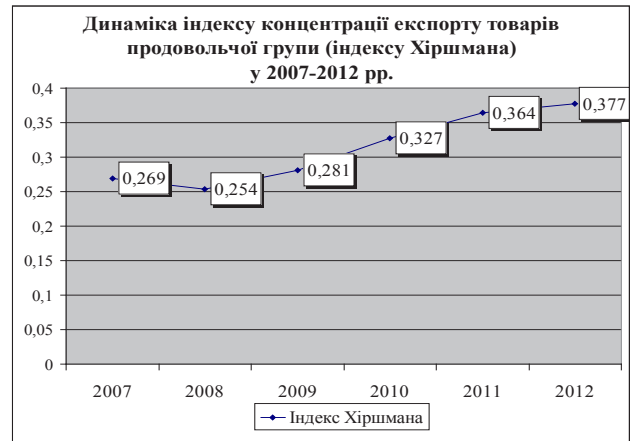

Рис. 1. Динаміка індексу Хіршмана для товарів продовольчої групи у 2007-2012 рр.

Результати розрахунків вищезазначеної таблиці свідчать про те, що розраховані індекси концентрації у 2007-2012 рр. мають, на наш погляд, середні значення, що говорить про нешироку, а у більшій мірі вузьку структуру експорту вітчизняних продовольчих товарів. Зауважимо, що вищезгаданий індекс Хіршмана прийнято використовувати при аналізі експортного потенціалу, беручи до уваги товарну структуру експорту товарів продовольчої групи.

Також для дослідження експортного потенціалу продовольчого комплексу та здійснення його прогностичної оцінки автором розраховано та проаналізовано *індекс умов торгівлі* щодо сільськогосподарської продукції та окремих продовольчих товарів згідно УКТЗЕД (української класифікації товарів ЗЕД). З огляду на це зауважимо, що індекс «умови торгівлі» відображає співвідношення експортних та імпортних цін та показує, як змінилися умови торгівлі країни. Загальновідомо, що позитивним вважається розмір індексу більше одиниці (умови торгівлі покращилися), або ж якщо такий індекс є рівним одиниці – умови торгівлі не змінилися. Негативним є розмір індексу умов торгівлі менше одиниці, що свідчить про погіршення торгівельних умов загалом. Динаміку індексу умов торгівлі за 2011-2012 рр. представлено у табл. 6.

На наше глибоке переконання, у 2012 р. спостерігається погіршення умов торгівлі у порівнянні із 2011 р. у більшості видів сільськогосподарської та

Таблиця 5

Динаміка коефіцієнтів покриття експортом імпорту продовольчої продукції (за товарними групами готових харчових продуктів) у 2007-2012 рр.

Рік	Товарні групи									
	IV. ГОТОВІ ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ	16 продукти з м'яса, риби	17 цукор і кондитерські вироби з цукру	18 какао та продукти з нього	19 готові продукти із зерна	20 продукти переробки овочів	21 різні харчові продукти	22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	23 залишки і відходи харчової промисловості	24 тютюн і промислові замінники тютюну
2007	1,00	0,29	4,76	1,32	1,52	1,00	0,18	1,92	1,91	0,44
2008	0,94	0,24	2,45	1,40	1,60	0,62	0,18	1,67	1,99	0,49
2009	1,03	0,48	1,89	1,48	2,13	0,76	0,21	2,43	1,56	0,47
2010	1,03	0,48	0,89	1,45	2,02	0,94	0,26	1,64	2,30	0,45
2011	0,97	0,40	1,05	1,37	2,06	0,82	0,27	0,91	2,54	0,49
2012	1,18	0,46	4,09	1,47	2,21	1,21	0,33	0,78	3,38	0,52

Таблиця є власними розрахунками автора на основі статистичних даних [1, с. 37-47]

Таблиця 6

Індекси «умови торгівлі» сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів у 2011-2012 рр.

Види с/г та продовольчої продукції	2011	2012
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПРОДУКЦІЯ		
01 живі тварини	1,101	1,092
02 м'ясо та їстівні субпродукти	1,042	0,837
03 риба і ракоподібні	0,953	0,761
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед	0,941	1,124
05 інші продукти тваринного походження	0,906	0,725
07 овочі	1,081	0,668
08 їстівні плоди та горіхи	1,458	0,522
09 кава, чай	0,742	0,940
10 зернові культури	1,225	0,895
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	1,129	1,055
12 насіння і плоди олійних рослин	1,249	0,888
15 жири та олії тваринного або рослинного походження	1,045	1,006
ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ		
16 продукти з м'яса, риби	0,956	0,868
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	1,043	0,800
18 какао та продукти з нього	1,007	1,106
19 готові продукти із зерна	1,019	1,052
20 продукти переробки овочів	1,061	0,961
21 різні харчові продукти	0,949	0,963
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	0,990	0,979
23 залишки і відходи харчової промисловості	1,090	1,037
24 тютюн і промислові замінник тютюну	0,930	1,034

Таблицю розроблено на основі статистичних даних [2, с. 64]

продовольчої продукції. Незначне покращення індексу «умови торгівлі» спостерігаємо стосовно таких видів сільськогосподарської продукції та продовольчих груп: молока та молочних продуктів, яєць птиці, натурального меду на 0,183; кави та чаю – на 0,198; какао та продуктів з нього – на 0,099; готових продуктів із зерна – на 0,033; різних харчових продуктів – на 0,014; тютюну і промислових замінників тютюну – на 0,104. Вважаємо, що пояснення зміни такого показника є двохстороннім, оскільки його зменшення означає, що ціна, за якою було реалізовано сільськогосподарську продукцію та продукцію продовольства на зовнішніх ринках, знизилася й за рахунок валютної виручки від експорту можна придбати менше імпортованих продовольчих товарів. Проте такий факт також свідчить про підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках за ціновим фактором.

Висновки з проведеного дослідження. Усе це дозволило автору розробити ряд рекомендацій стосовно нарощування вітчизняного експортного потенціалу, що полягає у впровадженні економічних, організаційних, інформаційних та фінансових заходів, а саме:

- проблема незбалансованості експорту України, в якому переважає продукція з низьким ступенем переробки, потребує з боку держави впровадження нових підходів до створення національної експортної політики, спрямованої на диверсифікацію експорту та збільшення в його структурі товарів з високою доданою вартістю;

- оптимізація товарної структури експорту у напрямі нарощення частки продукції з високим рівнем доданої вартості, зокрема шляхом стимулювання розвитку високотехнологічних та наукомістких виробництв;

- географічна диверсифікація традиційного експорту товарів українського походження, що ґрунтується на аналізі попиту на закордонних ринках та виявленні найбільш перспективних з них;

- впровадження нових сучасних підходів до існуючого механізму представництва зовнішньоекономічних інтересів України за кордоном;

- запровадження механізму державної фінансової підтримки експортної діяльності (кредитування, гарантування та страхування експорту);

- забезпечення комплексної інформаційної підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

- формування механізму впровадження результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та налагодження випуску нових видів вітчизняної продукції з метою її експорту на зовнішній ринок;

- покращення умов для залучення інвестиційних коштів з метою модернізації експортоорієнтованих виробництв;

- удосконалення законодавства щодо державної підтримки українських експортерів під час їх участі у міжнародних тендерах за кордоном;

- надання державної підтримки вітчизняним товаровиробникам для участі у міжнародних виставково-ярмаркових заходах;

- розвиток та впровадження систем сертифікації, управління і контролю якості;

- підтримка розвитку транспортної інфраструктури та просування логістичних послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зовнішня торгівля України : Статистичний збірник; відпов. за випуск А. Фризоренко. – К. : Державна Служба Статистики України, 2013. – 99 с.
2. Зовнішня торгівля України товарам та послугами у 2012 р. : [статистичний збірник в 2-х т.] Т. 1; відпов. за випуск А. Фризоренко. – К. : Державна Служба Статистики України, 2013. – 139 с.
3. Баланс споживання основних продуктів харчування населенням України за 2012 рік : статистичний збірник; за ред. Н. С. Влащенко. – К. : Державна Служба Статистики України, 2013. – 56 с.
4. Статистичний щорічник України за 2012 рік : статистичний збірник; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна Служба Статистики України, 2013. – 552 с.